

BALÁZS LAJOS

A CSÍKSZENTDOMOKOSI LAKODALMI PEREC

Színjátékszerű szokásaink és ezen belül az átmeneti rítusok leggazdagabb, legszínesebb szokásköre a lakodalom. A lakodalom társadalmi funkcióján túl nem más, mint egész sor jogi, kultikus és hagyományos jellegű dramatikus szokás tematikus láncolata.

A perechez kapcsolódó ceremónia a csíkszentdomokosi lakodalmi szokásláncolatban kiemelkedő momentum, allegorikus értelmű szokás, ősi házassági rítusokat idéző, magába olvasztó maradék.

A mai lakodalmi szokásmenetből kimaradt ugyan, évek óta nem „raknak” peracet, de gyakorlata még élő a szentdomokosi idős és középnemzedék tudatában. Így leírása is ezek egybehangzó, egymást kiegészítő vallomásai alapján lehetséges. (Bemutatását fontosabbnak tartom, mint a gyakran terjengős lakodalmi versek, rigmusok lejegyzését.)

A perec a násznagy gazdag, szimbolikus jellegű ajándéka, melyet a vőlegény, ill. az új pár tiszteletére készít elő. Ennélfogva átadása is teljesen eltérő az új házasok gazdasági megalapozását szolgáló ajándékozásoktól. Nem a násznagy viszi a legényes házhoz, hanem a násznépe megy el érte a násznagyhoz, a gazda vezetésével, az esküvő után.

A perec fő eleme egy másfél méteres „választott” fehér fenyő, amelynek tövét kenyér nagyságú lyukas kalácson átszúrják, majd a *rabának* nevezett saroglya-szerű alkalmatosság közepén levő furatba rögzítik. A raba felülete az átlagos falusi konyhaasztal lapjához mérhető. A nagy kerek kalácsot apróbb kerek kalácsokkal rakják körül. A kalácsok mellett itt kap helyet egy sült tyúk és sült malac is. A tyúkot kis virágkoszorúval ékesítik, nagyobb gondot a malac díszítésére fordítanak: szájába „jó nagy murkot dugnak”, kétfelől pedig egy-egy piros almát kötnek a fülére. Teszik ezt azért, hogy „buzerálják vele a menyasszonyt: ilyesmit fog kapni, erre számíton!” A nemi életre való célzást szolgálja a kalácsból sült „csóré” fiúcskának és leánykának ide helyezése is. Mindkettőnek meggyúrták, kihangsúlyozott méretben a nemi szervét, és egymással szembeállították, hogy „a legényke hetvenkedett a leánykával”.

Az ágakat karácsonyfa módjára díszítették. Csörögét, szív, karika vagy más alakra vágott gyúrt tésztát fűztek cérnára, s ezekkel a *tészta*lánccokkal összehálózták az ágakat. Esetenként aszaltszilva fűzért is aggattak a *perecre*.

A fenyő tetejére, a törzs felső végéhez erősítették a *ruhagyertyát*. A ruhagyertya más vidékek vőfélyzászlajához hasonlítható: 1—1,20 m hosszú bot, amelynek felső felére piros és kék szalagokat, különböző színű fejkendőket kötnek, csúcsa pedig virágkoszorúban végződik.

A perec a násznagy nagyházában vagy valamelyik mellékhelyiségében vár a *kivételre* (kikérés), ill. az elvitelre.

A csíkszentdomokosi perec (Sövért Elek rajza, 1973)

A perec kivételére érkező násznépet zárt kapu fogadja. A dörömbölésre, ujjogtatásra megjelennek a ház képviselői, és ezzel mulattató párbeszéd, játék veszi kezdetét, amelynek „főhősei” a násznépet vezető gazda és a násznagy házat képviselő személyek, ill. a násznagy.

Utóbbiak közül egy férfi lovat vezet elő és eladásra kínálja fel. A ló tulajdonképpen zekébe öltöztetett asszony, akinek a fejére cserépfazakat kötnek, az arcát pedig elfedik. A lovat eladó férfi bal kezében a ló kantárszóját, jobb kezében pedig egy rudat tart. Addig nem engedi be a szállást kereső „fáradt utasokat”, amíg a lovat meg nem veszik a kiszabott áron. Zajosan alkudoznak, de a vásárban nem tudnak megegyezni. — „Nem adod azon alul?” — kérdezi a kérő gazda. — „Nem! Inkább megütöm” — s a rúddal fejbe üti a „lovat”, a fazék darabokra török, a „ló” pedig összeesik — „S meg es nyúzó!” — ekkor a zekét lehúzzák, az asszony pedig talpra ugrik. Ezzel aztán a násznépet beengedik az udvarba.

Itt újabb alkudozás kezdődik: a lakodalmas gazda erdőt akar vállalni kivágásra. Fűrész, fejszét szerelnek elő, miközben az ár fölött vitatkoznak. Végül is a vásárkötést a gazda és a násznagy kézfogással pecsételi meg, mire megnyílik a nagyház ajtó, négy legény felemeli a percecet és kihozza. Mindenkit pálinkával és kürtőskaláccsal kínálnak a háziak. Addig nem indulnak el, míg az „áldomásból” a násznép minden egyes tagja nem iszik.

Bár az alkut kézfogással szentesítették, a perec kivétele még mindig újabb akadályokba ütközhet. A kivevők a nagyházba való belépéskor hamis perecel találhatják magukat szembe: hasonló nagyságú, de torz növéssű fenyőre sült burgonyát, burgonyaszeleteket, fenyőtobozokat, papírdarabkákat aggattak és azt ajánlották elvitelre. Ilyen perecel menni végig a falun nagy szégyen volna, így az igazi keresésére indulnak. Ezt a ház valamelyik helyiségében őrzi egy öregasszony, és csak pénz ellenében adja ki.

A peracet négy legény viszi a lakodalmas menet élén, közvetlen az új pár előtt. Végig hordozzák a falun, és az utat is elkötik előtte, miként korábban a templomból jövő násznép előtt. Megszerzésekor és vitele alatt a vendégség végig énekl:

Édesanyám férjhez adott,
Jaj nekem, jaj!
Tizenhárom párnát adott,
Ja-ja-ja-jaj!
Ha még egyet adott vóna
De szép ágyat vettem vóna,
Aj-ja-ja-jaj!

Amikor a legényes házhoz érnek, az előző szakaszt a következővel töldják meg:

Elment a tyúk vándorolni,
Aj-ja-ja-jaj!
Nem jó haza többet tojni,
Jaj-ja-ja-jaj!
Majd hazajő sülve-főve,
Aj-ja-ja-jaj!
Felül az asztaltetőre,
Aj-ja-ja-jaj!

Éneklés közben a legények a peracet a főasztalra helyezik, a vőlegény és menyasszony elé. Érintése tilos!

Leszedésére csak a visszahívás estéjén kerülhet sor, amikor az apatársak, anyatársak, a két család közeli rokonsága jelen van. A megkezdésre a násznagy adja meg a jelt, ill. az engedélyt: a vőlegény és a menyasszony mindenkinek ad belőle, és a részesedés elfogyasztása kötelező. Szedés és osztás alatt a vendégség az előbbi éneket énekl.

A leszedés után újra párbeszédés játékra kerül sor: Fűrész, fejszét kérnek, hogy kidöntsék a fát, jajgatnak, nehogy valakit megnyomassanak. *Döntés* után kivitték, és a juhok elé dobták. Ettől kezdve a játék hangulata csak fokozódott. Következett a malac leölése, a tyúk repítése és azok jajgatása, siratása.

A perecrakás szokása Csíkszentdomokoson a mai 70—80 évesek emlékezete szerint elmaradhatatlan aktusa volt a lakodalomnak egé-

szen a háborúig, függetlenül a családok társadalmi rangjától, gazdasági helyzetétől: „Ki szegényebbet, ki gazdagabbat, de rakott.” Rakása kölcsönös kötelesség volt a családok között. Az adatszolgáltatók szülei is gyakorolták a szokást. Ezek szerint a perecrakás szokását „a világ kezdetétől” kell számítani. Az emberi emlékezés korlátain túl a szokás ősiségét szerintünk összetettsége, szimbiózis volta, a benne fellelhető régi jogi képzetek, jogszokások elhomályosult maradványa, ősi vallási képzetek fellelhető jegyei bizonyítják.

Az ismertetett násznagy ajándék egészében is a perec nevet viseli, holott a perec csak egyik díszítő kelléke a fő alkotó elemnek, a fenyőnek. Mondhatnók, hogy a rész nevének az egészre való kiterjedési jelensége ez, de tulajdonképpen több szokás, rítus összeolvadásáról, formai és lényeges tartalmi átalakulásokról, halmozódásokról van szó. Másutt, legalábbis a szomszédos néprajzi tájakon, mint különleges ajándék ismert a násznagykalács¹, amely ma az Erdővidéken él, és amelyet szekéren a násznagy ajándékként szállítanak a menyasszony házába; az udvarhelyszéki lakodalmi prémost vagy perémest², melyben a kalács, a perec mint fő elem szerepel és az áldás jelképe, azzal a kívánsággal adták, hogy soha tőlük ki ne fogyjon a munkájuk által megérdemelt kenyér. Ez az ősi vallási képzetből eredő szokás Szentdomokoson is fennmaradt ugyan, de egyedi funkcióját elvesztette, más ősi jogi és vallási képzetektől kialakult szokásokkal társult, és ennek megfelelően rendeltetése is több irányú.

Mindenekelőtt a fenyő jelenlétére hívjuk fel a figyelmet, amelynek a folklórban játszott allegorikus szerepéről könyvtárnyi irodalom van. A szentdomokosi perec a fenyő jelenlétének eredményeként — szerintem — elsősorban a leánysorsot példázza, és ilyen értelemben gyökerei a monogám házasság kialakulásának korában keresendők, amikor kezdetét vette a nőrablás és nővásárlás³ szokása.

Vajon a perecel végzett ceremónia nem fogható fel fiktív lakodalomnak, amelyet az elrabolt leány emlékére rendeztek? Bár lehet a rablás elleni védekező vagy arra figyelmeztető célzatú kultikus szokásként is értelmezni.

A fáradt utasként érkező, pihenőt kereső násznép, a zárt kapu, a feltételhez kötött beengedés az udvarba, a fát kereső küldöttség, a hamis perec adása (lásd falcsmenyasszony): jelképes beszédrendszer elemei, a nőrablásra, ill. az ellene való védekezésre utalnak. A hosszas alkudozás, az áldomáspálinka kötelező elkínálása a nővásárlás emlékeinek idézői lehetnek.

Egyébként a fiatal fenyőnek mint kultikus eszköznek az egyéni élethez kapcsolódó szokásrendszerben sokkal gazdagabb szellemi háttere van. Fenyőt díszítenek a leányhalott tiszteletére is, és általa akarják megadni azt az életjussot a fiatal halottnak másvilági életében, amelytől a halál elragadta, de amihez föltétlen joga van. A fenyő a mi földrajzi viszonyainkban életfa is (ami másoknál a ciprus, az nekünk a fenyő). Szentdomokoson fenyővel díszítik a lakodalmas házat, a gazdaságot, és hisznek a rossz szellemektől védő erejében, életerőt, gyarapodást, szépséget, szerencsét biztosító hatásában.

A szentdomokosi lakodalmi perecnek ilyen értelmű szellemi töltete is van: mint kultikus jellegű áldozattal valamelyik jó szellemtől támogatót akartak nyerni, hogy a házasságra megérett leánygyermeket baj ne érje.

A perec szétoztása két család rokonsága között (a visszahíváson) az együttevés változataként fogható fel, illetve célzata az együttevés jelentőségével hozható kapcsolatba. A primitív népek felfogásában igen elterjedt az a gondolat — írja Szendrey Ákos —, hogy két személy együttevése szoros kapcsolatot idéz elő, mivel ugyanaz a táplálék megy át mind a két testbe.⁴ Kagarov⁵ is az együttevést azon rítusok csoportjába sorolja, amelyek biztosítják a házasok szövetségét és egyetértését. A perec közös elfogyasztása elsősorban nem az új pár misztikus összekapcsolódását célozza, hanem a két nemzetséget, családot.

A lóalakoskodás ugyancsak mágikus rítusból alakulhatott ki, a perec szokáskörében azonban csak szórakoztató szerepe van. Valószínű, hogy nem is lehetett más. Az állatalakoskodás⁶ (a lóalakoskodás a magyarság legkedveltebb játéka) általában a népi színjátékszerű szokások egyik legősibb rétegét képezi. A perec rakása Szentdomokoson ma elmaradt, de a lóalakoskodás (bár áthelyeződött a szokásrendszerben) annál nagyobb teret nyert: a több szereplős játék a másnap reggeli kábult, bágyadt násznépet az udvarra csalja, átbillenti a levertség állapotán, s ez után a mulatság hétfő estefeléig tart.

A szentdomokosi lakodalmi perec színjátékszerű szokásunk egyik „felvonása”, melynek játékos jelenetei ősi szokások momentumait olvasztják egybe; a valamikor reális társadalmi, családi és szellemi konfliktus a játék konfliktusává szépült.

Érdembeli adatközlők

Kristály Albert, 78 éves; Albert Domokos, 69 éves; Ferencz Julianna, 71 éves (1972-ben)

Könyvészet

1. Gazda Klára: *Ünnepek, alkalmak étkezési szokásai*. Megyei Tükör 1971. aug. 29.
2. Viski Károly: *A lakodalmi prémes (v. perémes)*. Ethnographia 1932. 3—4. sz. 118—119.; Molnár István: *A székely lakodalom jelképes süteménye, a „prémes”*. Néprajzi Közlemények 1958. 4. sz. 22—43.
3. Engels: *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. Bp. 1949.
4. Szendrey Ákos: *Az új pár együttevésének jelentősége a házasságban*. Ethnographia 1932. 31.
5. Idézi Szendrey uo.
6. Dömötör Tekla: *A szokások költészete*. A magyar népköltészet. Bp. 1966.